

ESTETIK OCH KUNSKAPSBILDNING

Om ett vidgat estetikbegrepp och skolans kulturuppdrag.

Tarja Häikiö

Våra högsta skolpolitiker uttalar sig om skolans verksamhet på ett sätt som får dem att framstå som okunniga om kunskapsbildning. Därför är det extra viktigt att lyfta fram all den forskning som faktiskt finns kring en vidgad kunskapssyn och ett vidgat estetikbegrepp, som kan vara värdefulla för att skapa en kompletterande förståelse för varför vi behöver estetiskt lärande i skolan.

En kontinuerlig utveckling av medvetenhet om skolans arbetssätt borde ses som ett viktigt verksamhetsmål i skolan. Kan kultur i skolan verka för medvetandegörande (min översättning av Paulo Freires *conscientização*) och därmed bidra till en professionalitet och i förlängningen medverka till en förhöjd status för en meningsskapande skola? I dagens skoldebatt kommenterar våra högsta skolpolitiker på regeringsnivå skolans verksamhet på ett sätt som får dem att framstå som okunniga om kunskapsbildning i ett vidare perspektiv. I denna artikel problematiseras förhållandet mellan skolan, dess kulturuppdrag och synen på estetik och lärande. Tillika ges några ingångar till forskning kring en vidgad kunskapssyn och ett vidgat estetikbegrepp, som kan vara värdefulla för att skapa sig en kompletterande förståelse kring vikten av estetiskt lärande i skolan.

Om skolans kulturuppdrag

Departementsrapporten *En strategi för kultur i skolan* ledde för några år sedan till omfattande satsningar på kultur i skolan. Den bakomliggande utredningen, som var ett samarbete mellan Skolverket och Kulturrådet, syftade till att stärka kulturinnehållet och de estetiska uttrycksformernas ställning i skolan och granskade bland annat skolan som kulturmiljö, kulturarbetet i undervisningen samt möjligheten för barn och ungas delaktighet och eget skapande i skolan. Detta utmynnade i satsningen *Kultur för lust och lärande*. Utredningens direktiv ledde till mångåriga satsningar på bland annat utvecklingen av musikskola till kulturskola, förbättringar av skolmiljöer, som Rådet för Arkitektur, Form och Design nu arbetar med, och kulturpedagogiska satsningar av olika slag. En del i satsningarna var beställningen av en rapportserie från Malmö högskola, som var ett led i att ta fram forskning på området och ledde till en publikationsserie där estetik och kulturens betydelse för lärande problematiserades (se litteraturlistan). Begreppet *den radikala estetiken* har fått genomslag och denna forskning har gett nya begrepp att använda för att beskriva ett kunskapsfält som länge präglades av en tyst kunskapstradition (Thavenius 2003 ; Molander, 1996).

Min erfarenhet är att det finns ett glapp mellan kultur och skola. Med kultur menar jag här i en vidare betydelse, skolans kulturuppdrag, kulturinstitutionerna och skolan samt även användandet av kulturbegreppet i förhållande till skolan. Detta glapp grundar sig dels i okunskap från skolornas sida när det gäller kulturpedagogiska metoder och dels i kulturinstitutionernas okunskap om skolans villkor (Boglund & Häikiö, 2008). Det finns också en motsättning mellan kulturinstitutioners pedagogiska vilja och ekonomiska intäktskrav. Att använda kultur i skolan är ett sätt att öppna skolan mot samhället. Kulturpedagogiska arbetsmetoder erbjuder sätt att nå, engagera och motivera barn genom egen aktivitet och eget skapande. Skolan har problem med att ta kulturens kraft på allvar och att integrera kreativitet och lärande. Dessa aspekter innefattar både lärandets intellektuella men också känslomässiga,

praktiska, sinnliga och etiska aspekter. Detta holistiska perspektiv har av flera forskare betecknats som *meningsskapande* i lärandet (ex. Qvarsell, 1999 ; Lindgren, 2005). Att *marknadsetetiken* påverkar skolan är klart och frågan är hur denna påverkan skall hanteras (Persson & Thavenius, 2003). Å ena sidan finns uppfattningen att barn är en kommersiell målgrupp och att konsumismen och den motsägelsefulla populärkulturens kraft urholkar de humanistiska värdena. (Värt att notera är att populärkulturen ofta representerar barnens eget kulturval.) Å andra sidan kan den estetiska fostrans oumbärlighet också ifrågasättas, liksom den etablerade kulturens, (exempelvis bildkonstens roll som enbart god symbolisk förmedlare) vilket kommenteras av Lars Gustaf Andersson, Magnus Persson och Jan Thavenius:

Mediaexplosionen är en [av sic.] de stora kulturella förändringarna, och /.../ ersätts av en mediekultur. Traditionsupplösning och auktoritetsförlust är några av de termer som är i ropet och som har stor betydelse för förståelsen av skolans roll. /.../ Traditionella hierarkier och auktoriteter har inte längre någon självklar giltighet. Om skolan eller den vetenskapliga kulturen någonsin haft ett kunskapsmonopol har detta brutits på gott och ont. (Andersson, Persson & Thavenius: *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund 1999 s. 38)

Att delta i samhället och dess kulturutbud är i grunden en demokratisk rättighet. Det moderna samhället har förändrats och därför måste också skolan spegla den tid som barn och unga lever i liksom de kulturformer de möter. Barn behöver lära sig att förhålla sig till den expanderande medie- och populärkulturen och lära sig bruka de uttrycksformer som dessa kännetecknas av. ”En anpassning av skolan till ett förändrat samhälle är ingen didaktisk fråga utan istället handlar det om en grundläggande omvandling av skolans plats och roll i samhället.” (Ds 1998:58 s. 11) Skolans uppdrag står i direkt relation till lagen om yttrandefrihet och FN:s konvention om barns rättigheter. Barn och unga skall utvecklas till starka och självständiga individer som har rätt att uttrycka sig, ha egna tankar och åsikter. Barn och unga skall på sina villkor delta i samhälle och kulturliv. Skolans uppdrag blir att skapa möjligheter till det egna initiativet, tänkandet, agerandet och skapandet som en röst och medium för självuttryck. För att kunna skapa en god självbild och en tolerans gentemot andra, behöver barn och unga få lära sig att värdera, tolka, analysera och gestalta sina uttryck. Lika viktigt är att kunna sätta sig själv och den individen står för i ett vidare sammanhang som involverar andra människor. Detta, och vetskap om de regler och normer som styr den kulturella och sociala arenan, är grunden i ett demokratiskt samhälle. Skolans kulturuppdrag handlar i förlängningen om att visa på rättigheter och ansvarstagande. ”Konstnärlig gestaltning och demokratiska arbetsformer hör ihop.” (Ds 1998:58 s. 32)

Christer Wiklund skriver i *Kilskrift; Om konstarter och matematik i lärandet* att elever upplever att deras kompetenser eller kunskapsprofiler inte uppmärksammas i skolan. För att kunna framtidsanpassa skolan och dess undervisning är det viktigt att analysera hur samhället utvecklas och hur nya kunskapsbegrepp och yrkessammanhang uppstår. Mångkultur och kommunikation är exempelvis delar som prioriteras i ett samhälle som lägger bakom sig en mer förmedlande och reproducerande syn på kunskap. Individen skall inte fyllas av information utan själv finna vägar till kunskapsskapande och lärande. Wiklund vill skilja på kunskap som avlagring och kunskap som kunskapande. (Kunskapande är ett begrepp som används i utredningen *Bildning och kunskap* från 1992.) Kunskap som avlagring består av all uppsamlad kunskap per se, medan kunskapandet förutsätter en involvering, ett engagemang, där en människa med sina unika erfarenheter, känslor, kunskaper och värderingar möter en generell kunskap. Nya typer av lärandemiljöer som inte är fastlåsta i tid och rum kommer troligen att utvecklas, enligt Wiklund. En ny typ av lärarprofessionalism liksom en ny tolkning av begreppet pedagogisk kompetens blir då nödvändig. Ämnessamverkan,

optimerade lärandesituationer och arbetslagsutveckling är delar av en framtida skola (Wiklund, 2002) Wiklund skriver att de estetiska ämnena påverkar eleverna så att de lättare orkar med kärnämnen. Detta är en aspekt där estetiska uttryck kan användas som metod för att gynna lärandet i de traditionella skolämnena. Användandet av estetiska uttrycksformer representerar då en modest estetik. Viktigt är också att påpeka vikten av konstens egen kraft, den radikala estetikens perspektiv (Häikiö, 2007). Som Thavenius uttrycker det:

Konstens metod, när den fungerar som bäst, är bland annat att gestalta världen från ett djupt mänskligt perspektiv. Det är något helt annat än skolböckernas ideal av opersonlig kunskap. Den radikala estetikens förvaltar de många sanningarna, öppenheten inför världens gång, den osäkerhet och kluvenhet som är grundläggande mänsklig. Till den radikala estetikens tradition hör både kritiska och självkritiska värden. (Thavenius, 2003 s. 74-75)

Bilden av att ett kritiskt förhållningssätt till lärande, liksom problem och konflikter, inte hör hemma i skolan är både problematisk och idealistisk. I de förslag om att skapa ordning i skolan som alltmer framtonats politiskt och i skoldebatten, tycks inte tillämpandet av kritiska och problematiserande arbetssätt beaktas som delar av en demokratisk skola. Föräldrar – som det från politiskt håll frias till med löften om ordning i skolan – kan vid en första anblick frestas att tycka att fokus på ordning genom exempelvis ordningsbetyg, skärpta behörighetsregler och skriftliga omdömen är lösningen på problemen i skolan. Vid en andra mer djupgående inblick handlar inte ordningsproblemen enligt min mening om annat än att barnen vill ha en förståelse och evidens kring varför de är i skolan och en önskan om ett meningsfullt lärande där de kan känna en delaktighet i vad de skall lära sig. Det finns en stor risk med att minska på utrymmet för barn och ungas röst i skolan genom att minska på deras utrymme för demokratiskt deltagande och yttrandefrihet. Varför? Innebär inte en ökad satsning på de traditionella kärnämnen en satsning på barns kunskapsbildning för en bättre framtid genom mer gedigna ämneskunskaper? Förvisso, till viss del. Men kunskaper måste också kunna användas med eftertanke. Det räcker inte att kunna läsa och skriva korrekt om du inte vet vad du vill säga. Här hamnar vi i en diskussion om kunskapers bredd och djup där barn och unga behöver bådadera. Barn och unga är beroende av de vuxna som representerar för sina rättigheter. Forskning visar att elever kodar in sig på läraren, och om läraren inte värnar om dessa rättigheter för barn och ungas räkning kan lärandesituationerna lätt domineras av lärarens perspektiv (ex. Alexandersson, 2003). Skolinstitutionen har av tradition präglats av en monokultur där läraren i sin roll representerar den kunskap som skolan förmedlar som den enda och rätta sanningen. Enligt den Nationella utvärderingen 2003 ser undervisningen ofta ut så även idag i många ämnen (*Nationella utvärderingen av grundskolan 2003; Sammanfattande huvudrapport. Rapport 250.* 2004). Problematiseringen av förhållandet mellan barn- och vuxenstyrning (elev- och lärarstyrning) är av stor vikt i all pedagogisk verksamhet. Här skulle de estetiska ämnena kunna fylla en funktion. De skulle kunna representera ett perspektiv som går igenom alla ämnen och som har att göra med att sätta skolkunskaperna i ett meningssammanhang. Ett sammanhang där elevens eget skapande ger möjlighet att utveckla förtrogenhetskunskap och anknyta kunskaperna till sin identitetsutveckling (Häikiö, 2007).

Den finska forskaren Maijaliisa Rauste-von Wright anser att lärarrollen behöver omdefinieras och föreslår därmed en radikal förändring av skolans praktik. Läraren bör enligt en syn på en interaktiv lärarroll vara inspiratör där kognitiva konflikter kan användas för att stimulera och utmana lärandet. Läraren kan därmed vara en förebild som sporrar eleven till analys av sina uppfattningar i förhållande till andra människor utifrån en självreflexiv handlingsmodell. Genom dialogiska arbetsformer skapas en större förståelse för komplexiteten i de problem vi står inför. Enligt ett konstruktivistiskt tankesätt skall barnet och den vuxne utveckla kunskap

tillsammans genom en dialektisk process där dialogen består av information, frågor, svar, korrigerande, självkorrigering, upprepning och där man kan tänka högt, tänka fel och resonera. För att en sådan dubbelriktad kommunikation skall kunna uppstå bör den vuxne inta en annan roll än rollen av den traditionella förmedlaren av kunskap, en roll där barnet bereds plats och ges tid och utrymme. Det är enbart genom en lyhörd kommunikation med barnet som läraren kan bilda sig en uppfattning om var varje barn befinner sig i sin tanke och förståelse och därifrån möta barnet. Detta perspektiv betyder inte fragmentation och ett låt-gå-förhållningssätt utan beskriver istället en reflekterande komplexitet som är ifrågasättande, interaktiv, reflektiv, transformativ, tolerant, integrativ och meningsskapande. Ett perspektiv som ger möjligheter till delaktighet för ett aktivt medborgarskap, demokratisk participation i skolan (Dahlberg, Moss & Pence, 1999). Skolan skulle enligt min uppfattning vinna på att medvetet arbeta med bredd och djupperspektiven, där olika kunskapsområden kompletterar varandra. Det finns ofta en brist på analys av verksamheten i skolan och förankring i pedagogisk teori och forskning, vilket i sin tur leder till en omedvetenhet kring en omprövning av arbetssätt och metoder.

Estetik och kognition

”... Barn och ungdomar måste i ökad utsträckning få möjlighet att reflektera, analysera, redovisa och gestalta sitt vetande på skilda sätt genom olika ’språkformer’” (Läro- utbildningskommitténs slutbetänkande (SOU 1999:63). Estetiska läroprocesser och användningen av konsten som metod arbetar mer associativt än linjärt/logiskt. Genom dem skapas ett lärande som, jämfört med en mer traditionell syn på kunskapsbildning, bygger på handling och praktiskt arbete i lika hög utsträckning som på fakta. I växlingen mellan de olika sätten att använda sig av estetiska uttrycksformer skapas en dialog mellan intrapersonella och interpersonella processer hos barnet vilka kan antas fungera som verktyg i kunskapandet, som innehåller både kognitiva nivåer men också psykologiska. (Beteckningarna intrapersonell och interpersonell intelligens används av Howard Gardner i hans multipla intelligensteori, men har sitt ursprung hos Vygotskij). I Europeiska gemenskapernas kommission *Memorandum om livslångt lärande* från 2000 beskrivs estetiska läroprocesser:

Estetiska läroprocesser (från grekiskans *ai'sthesis*: varseblivning) innebär en kunskapsutveckling som förmår knyta samman olika aspekter och där det estetiska perspektivet spelar en viktig roll. Dessa innebär ett möte mellan egna erfarenheter och andras, sedda genom någon form av medium. De innebär en kombination av gestaltning, reception och reflektion. Här kan populärkultur existera sida vid sida med etablerade kulturformer, naturvetenskap med humaniora och känslor och upplevelser med det intellektuella. I dagens samhälle blandas uttrycken och fyller oss med intryck. Allt som händer och kommuniceras i skolan har form, innehåll och betydelse – sin egen estetik. Estetiska läroprocesser innebär att kommentera och reflektera över kvaliteter i livet och omvärlden med hjälp av sinnen och intellekt (2000 s. 5).

Mikael Alexandersson anser att ’communicare’ (att skapa gemenskap) både handlar om en kommunikation inåt i sig själv, den egna historien och identiteten, och en kommunikation i förhållande till den Andre. Han anser att kunskapsmässig aktivitet har för stor betoning på att lära *om kunskapsobjektet* istället för att vara en social aktivitet där lärandet sker *genom kunskapsobjektet* i en praktik. Enligt Alexandersson är de estetiska uttrycksformerna skilda från andra kunskapsformer genom sin betoning på användandet av känslor som en del i kunskapsbildning innehållande intra- och interpersonella dimensioner. Det talade språket har här en central plats som förmedlare via dess sociala funktion men är inte den enda formen av kommunikation. Det vidgade språkbegreppet innebär också kulturell demokrati när det gäller uttrycksformer där kommunikationen, förståelsen och handlandet mellan människor gynnas av flera språkformer. Kopplingen mellan intryck och upplevelser, den inre kognitiva utvecklingen och det kroppsliga yttre uttrycket är nödvändig för skapandet av en förståelse

där det estetiska uttrycket söker *en materialiserad form i ett avtryck* av det förstådda (Alexandersson i föredrag 2007-02-07). Alexanderssons tankar är inte nya. De ingår i en reformpedagogisk hållning som tidigare framskrivits av otaliga andra pedagoger som exempelvis John Dewey och Lev Vygotskij. Vikten av Alexanderssons påstående ligger snarare i tankegångarna om att en meningsskapande skola upprätthålls inom forskning, i en levande debatt kring vad kunskap är och hur barn lär sig, som en problematisering av traditionalism. Alexandersson lyfte i en föreläsning 2006 fram ett globalt perspektiv i sin problematisering av skolans uppdrag. Han anser att de politiska mål som hänvisar till skolans form, snarare än undervisningens innehållsaspekter, leder till att diskussionen lever kvar i traditionella föreställningar, som i sin tur leder till en fokusering på pseudofrågor. Han önskar istället att meningsskapandet skulle vara i centrum i undervisningen där det borde utgå från barn och ungas önskan att finna svar på frågor kring identitet, relationer, existentiella frågor. Frågor som berör verkligheten och där barn och unga behöver lära sig verktyg att tolka den. Barn och unga har behov av att arbeta med berättandet i olika former. Former där betydelser förändras och utvidgas utifrån ett subjektivt berikande och där konst och estetik kan användas som verktyg för att förstå och orientera sig i olika perspektiv i en värld som blir alltmer komplex. Han hänvisar till att klyftorna mellan flickors och pojkars prestationer (vilket han refererar till som *the gender gap*) ökar i skolan liksom skillnaderna mellan hög- och lågpresterande barn. Han tillbakavisar synen på att kulturen skulle göra skolan till en ”stor fritidsgård”. Alexandersson kommenterar de individuella utvecklingsplanerna och konstens och kulturens betydelse för skolan, där han hävdar att det individualiserade perspektivet i samhället ökar, och ifrågasätter varför det inte finns kollektiva utvecklingsplaner och konstaterar att politiken inte förordar kollektiva processer.

En tänkande skola för livet

Den belysning av skolfrågor som framlyfts de senaste åren i den politiska och offentliga debatten är välkommen. Min analys av läget i skolvärlden är att det finns ett behov av problematisering av förhållandet mellan frihet och ramar. Istället för disciplin och regler menar jag att aktivt medborgarskap i skolan, där de vuxna låter barn och unga delta i skolutvecklingen, ökar motivation och ansvarstagande. Detta betyder inte en avsaknad av ramar, utan en levande diskussion om hur dessa skall se ut. En tillit till barns och ungas förmåga möjliggör också ett aktivt arbete med värdegrund. Därmed ökar såväl deras självrespekt, respekten för andra som för skolans inre arbete. I ett sådant arbete har kulturpedagogiska arbetsformer och estetiska läroprocesser en viktig uppgift att fylla. De metoder som idag efterlyses med införande av hårdare studiedisciplin, ordningsomdömen och ”riktiga” utbildningsförutsättningar har historiskt varit den gängse metoden. Dess ineffektivitet är väldokumenterad. I dessa förslag presenteras politiskt färgade värderingar som botemedel för en förmodad haltande pedagogisk praktik, där helt olika nivåer i problematiken förväxlas. Frågor om skola och utbildning är aldrig värderingsfria, men en vridning tillbaka till metoder som skolan har börjat lämna bakom sig är nog varken utveckling eller vad som avses i läroplanerna. Dagens barn och unga lever i ett annat samhälle och i en ny tid där de metoder som åsyftas i den kommande skolsatsningen måste anses vara föråldrade. Skolutveckling bör diskuteras och skapas ur en analys av samtiden där såväl tradition som framtidsaspekter ingår. Dagens olika lärarkategorier har erforderlig kompetens men behöver stöd för vidare utveckling, bland annat genom den forskningssatsning som har efterlysts av regeringen och som nu är på väg. Detta förutsätter dock att man också tar del av olika slags forskning om hur lärande sker och gynnas istället för att enbart läsa den forskning som gynnar den egna uppfattningen. Struktur, organisation och arbetsformer bör kontinuerligt diskuteras och en mer komplex människo- och kunskapssyn välkomnas. Att utmåla skolan som disciplinlös eller att förväxla en enkelriktad ämnescentrerad syn med synen på

kunskapsbildning är att utgå från den enda röstens princip istället för principen om det flerstämmiga klassrummet (Dysthe, 1996) . Visserligen är detta mer svårhanterligt för de vuxna, men motsvarar bättre den potential som finns i dagens skola och hos de barn och unga som vistas och lär däri. Att sätta fokus alltför ensidigt på frågor om form, disciplin och ämneskunskaper rimmar illa med de demokratiska värden som en tänkande skola för livet bör erbjuda.

Författaren är universitetslektor och arbetar som lärarutbildare vid Konstnärliga fakulteten, Göteborgs universitet. Hon är Fil. Dr. i Konst- och bildvetenskap och har disputerat med sin avhandling "Barns estetiska läroprocesser; Atelierista i förskola och skola."

Litteraturlista:

Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise: "Textflytt och sök slump; Informationssökning via skolbibliotek." *Forskning i fokus*, nr 18. Myndigheten för skolutveckling. Stockholm 2004.

Alexandersson, Mikael på *Kontinua III*, 30-31 oktober 2006 Anteckningar från föreläsning på Nordiska Akvarellmuseet på Tjörn 2006-10-31. Finns i författarens ägo.

Alexandersson, Mikael, föredrag på konferensen *Läsa Skriva Språka* i Göteborg 2007-02-07 Anteckningar i författarens ägo.

Alexandersson, Mikael: "Att konstruera egna kunskaper via webben". *Forskning av denna världen; praxisnära forskning inom utbildningsvetenskap*. Vetenskapsrådets rapportserie. 2003.

Andersson, Lars Gustaf, Persson, Magnus & Thavenius, Jan: *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund 1999.

Anward, Jan: "Språkutveckling i skolan; praktik, teoretisk praxis och praktisk teori". *Forskning av denna världen; praxisnära forskning inom utbildningsvetenskap*. Vetenskapsrådets rapportserie. 2003.

Boglind, Ann & Häikiö, Tarja: *Utvärderingsrapport till Myndigheten för skolutveckling*. 2008.

Dahlberg, Gunilla, Moss, Peter & Pence, Alan: *Från kvalitet till meningsskapande; Postmoderna perspektiv – Exemplet förskolan*. Stockholm (1999, 2001) 2003

Dysthe, Olga: *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund 1996.

En strategi för kultur i skolan Ds 1998:58. Regeringskansliet. Kulturdepartementet.

Häikiö, Tarja: *Barns estetiska läroprocesser; Atelierista i förskola och skola*. Diss. Göteborgs universitet 2007. Avhandlingen ingår i Göteborgs universitets publikationsserie Acta Universitatis Gothoburgensis, som nr. 24.

Kultur för lust och lärande 1999-2001; Ett samarbete mellan Skolverket och Kulturrådet. Broschyr 1999.

Kultur i skolan; En skrift om regeringens satsning under 1999-2003. Januari 2005. Regeringskansliet.

Kultur och estetik i skola; Några forskningsperspektiv. 9/2002, Malmö högskola. Lärarutbildningen. www.mah.lut.se

Kultur och estetik i skolan. 9/2003 Malmö högskola. Lärarutbildningen. www.mah.lut.se

Lindgren, Bengt: *Bild, visualitet och vetande; Diskussion om bild som kunskapsfält inom utbildning. Diss. Göteborg Studies in Educational Sciences 229. Acta Universitatis Gothoburgensis. 2005.*

Individ, skola och samhälle. Pedagogiska texter av John Dewey Stockholm 1980.

Memorandum om livslångt lärande. Europeiska gemenskapernas kommission. 2000.

Molander, Bengt: *Kunskap i handling. Göteborg 1996.*

Nationella utvärderingen av grundskolan 2003; Sammanfattande huvudrapport. Rapport 250. 2004.

Persson, Magnus & Thavenius, Jan: *Skolan och den radikala estetiken. 1/2003.*

Qvarsell, Birgitta: "Barns kultur i pedagogisk forskning och praktik." *Barnkultur – igår, idag, imorgon; Festskrift till Gunnar Berfeldt. Stockholms universitet, Centrum för barnkulturforskning. 1999.*

Rauste-von Wright, von Wright, Johan & Soini, Tiina: *Oppiminen ja koulutus. Helsinki 2003*

"Remisser i utbildningsdepartementet." <http://www.regeringen.se/sb/d/1454/a/70208> 2008-09-20

Rådet för Arkitektur Form och Designs hemsida www.rafd.se , exempelvis rapporten "Vår tids skola - hur ska den byggas?"

Skolan och den radikala estetiken. 1/2003, Malmö högskola. Lärarutbildningen. www.mah.lut.se

SOU 1992:94 *Bildning och kunskap.*

SOU 1999:63, Lärarutbildningskommitténs (LUK 97) slutbetänkande.

Sveriges Musik och Kulturskoleråd (SMOK) www.smok.se

Thavenius, Jan: "Den radikala estetiken" och Persson, Magnus: "Marknadestetiken – vår andra natur?" *Skolan och den radikala estetiken. 1/2003, Malmö högskola. Lärarutbildningen.*

Lindqvist, Gunilla, red. Vygotskij, Lev, *Vygotskij och skolan; Texter ur Lev Vygotskijs "Pedagogisk psykologi" kommenterade som historia och aktualitet*, Lund (1996) 1999.

Vygotskij, Lev: *Mind in Society; The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, Mass/Harvard U. P. 1978.

Wiklund, Christer: "Framtidens undervisning – Möjligheternas spelplats." Hjort, Madeleine (red), Unander-Scharin, Åsa, Wiklund, Christer & Åkman, Lennart: *Kilskrift; Om konstarter och matematik i lärandet. En antologi*. 2002.